
СОЦІОЛОГІЯ

Хомерікі О. А.

СОЦІАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ ЕКОНОМІЧНОГО РЕФОРМУВАННЯ СФЕРИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЄС

У статті розглянуто процеси адаптації освіти до нинішньої ринкової економіки, що вимагає особливих зусиль як від політиків, так і від науковців. Для цього потрібно не лише впоратися із завданням переходу від властивих командно-адміністративній економіці способів мислення і знань до тих, які потрібні в умовах ринкової економіки, а й адаптувати систему до нової глобальної економіки (або економіки знань). Серйозним завданням для країн-кандидатів Центральної та Східної Європи, які все ще проходять процес первинної трансформації, є розуміння того, що привносить у життя суспільства економіка знань і глобалізація, а також знаходження конкретних відповідей на поставлені перед ними виклики.

Ключові слова: економіка знань, ринкова економіка, глобальна економіка, модернізація освіти.

Вплив освіти на різні сфери життя суспільства відбувається через зміни змісту освіти, введення нових спеціальностей і програм. Освіта містить у собі зародки інших сфер, тому шлях економічних і суспільних реформ пролягає через освіту.

Обмін інформацією, висококваліфікованими фахівцями, перспективними науковими дослідженнями стають обов'язковою умовою економічного успіху багатьох країн світу. Особливий інтерес до питань освіти останнім часом зумовлений ще й тим, що зараз освітні системи переживають період серйозних реформ, від яких безпосередньо залежить економічне майбутнє сучасного суспільства.

Характерною рисою світових тенденцій є зростаючий вплив інформаційного і технологічного прогресу на соціально-економічну сферу життя. Одним із напрямків залучення національного людського потенціалу до розширення глобального бізнесу стала глобалізація освіти.

Мета статті: проаналізувати економічні чинники реформування системи вищої освіти в ЄС.

Розгляд основних тенденцій еволюції системи вищої освіти в Україні з позицій соціології процесів став можливим завдяки емпіричним і фундаментальним дослідженням вітчизняних соціологів і соціологів ближнього зарубіжжя. Тут перш за все слід назвати роботи В. Андрущенка, В. Астахової, В. Бакірова, Л. Герасіна, Г. Климової, В. Кременя, А. Овсянникова, Е. Подільської, М. Руткевича, А. Ручки, В. Соболева, Ю. Чернецького, Є. Якуби та ін.

Разом з тим концептуальна розробка проблематики реформування і модернізації процесів у вищій школі передбачає звернення до того пласту вітчизняної та зарубіжної теоретичної соціології, де подано різне бачення і розуміння соціальних змін як інновацій. Особливий інтерес викликають дослідження модернізаційних процесів у працях Дж. Александера, С. Айзенштадта, Є. Шилза, У. Бека, І. Валлерстайна, Е. Гідденса, С. Ліпсета, Р. Робертсона, В. Іноземцева, Н. Михальченка, Ф. Федотової. Багато цінного матеріалу міститься в теоретичних дослідженнях, присвячених проблемам історичної соціології, а також у теоретичному аналізі культурних інновацій постіндустріального суспільства, взаємодії культурної традиції і глобалізаційного впливу, збереженні центральної зони культури як унікальності національної специфічності, яка задає параметри функціонування базових інституцій суспільства. У цьому ракурсі перш за все слід відмітити праці С. Айзенштадта, Й. Масуди, А. Турена, Ю. Хабермаса, Н. Еліаса.

Аналізуючи сучасні процеси інтернаціоналізації і глобалізації вищої освіти, автор спирався на дослідження Л. Налетової, В. Навроцького, І. Петрович, З. Баумана, Х. Бруннера, Е. Гідденса, А. Козмінського, В. Култигіна, В. Нечаєва, В. Нікольського, А. Слепухіна, Н. Федотової, А. Уткіна, Г. Веррі, Г. Макбурні, М. Еппла, М. Бартелла, Е. Біркенса, Н. Бурбулеса і К. Торреса, Д. Елліота, Дж. Найта, Дж. Левіна, П. Скотта, У. Тіхлера та ін.

Традиційні функції вищої освіти з виробництва, поширення та розвитку знання розглядаються в дослідженнях Дж. Деланті, Р. Джеймса, П. Джарвіса, М. Гіббонса, Л. Морлі, які аналізують зміну університетського знання в умовах «економіки знання». Останнє прямо пов'язане з розвитком глобальних тенденцій у вищій освіті, проникненням капіталістичних відносин у вищу освіту, формуванням цінностей «академічного капіталізму» (Ш. Слотер і Л. Леслі, О.-Х. Йоліокі, Дж. Зіман), «університету ринкового типу» (Б. Брок-Утне, Дж. Енджелл і Е. Денджерфілда), «підприємницького університету» (Б. Кларк, П. Шульте, К. Фолькман), що, в свою чергу,

детермінує трансформацію національних освітніх систем, актуалізуючи їх функції самозбереження і адаптації.

Основний вектор глобалізаційного виміру розвитку освіти – її незворотне входження у систему ринкових відносин. У сучасному світі гуманістичні цінності зазнають трансформаційних змін у новому вимірі – економічному, що породжує низку проблем, важливих для культурного буття і освітньо-педагогічного процесу, вимагає принципово нових підходів до їх розв'язання. Крім уже звичних вимірів суспільного життя – технологічного, інформаційного, екологічного, технократичного тощо, ми є свідками нарощування темпів розвитку етносу економічного, котрий став визначальним для сучасної цивілізації. Так, всесвітньовідомий філософ і громадський діяч Пауло Фрейре вважає, що глобалізація проповідує етику ринку, а не загальну людську етику. Впевнений у ворожій природі капіталізму, вчений сподівається, що «світ ... перетворить себе, відкидаючи диктатуру ринку, яка ґрунтується на порочній етиці прибутку» [1, 17].

Необхідністю прогнозування ринку праці в євроспільноті зумовлена загальна політика у сфері професійної освіти, яка спрямована на досягнення наступних фундаментальних цілей: 1) створення умов, що гарантують для всіх адекватну підготовку; 2) організація умов підготовки фахівців, необхідних для різних секторів економіки; 3) забезпечення умов для гармонійного розвитку особистості та його відповідності вимогам технічного прогресу, нових методів виробництва, соціального й економічного розвитку; 4) забезпечення безперервності загальної і професійної освіти; 5) можливість підвищення кваліфікації і підготовки громадян на всіх етапах їхньої кар'єри [2, 48].

Системи освіти країн Центральної та Східної Європи більш ніж через десять років після лавиноподібних перетворень знову постають перед черговими викликами, значна частина яких пов'язана із трансформацією відносин між системою освіти та соціально-економічним середовищем, що призвело до перегляду взаємозв'язків між освітою та іншими сферами державної політики.

Адаптація освіти до нинішньої ринкової економіки вимагає особливих зусиль. Для цього потрібно не лише впоратися із завданням переходу від властивих командно-адміністративній економіці способів мислення і знань до тих, які потрібні в умовах ринкової економіки, а й адаптувати систему до нової глобальної економіки (або економіки знань). Серйозним завданням для країн-кандидатів Центральної та Східної Європи, які все ще проходять процес первинної трансформації, є розуміння того, що привносить у життя суспільства

економіка знань і глобалізація, а також знаходження конкретних відповідей на поставлені перед ними виклики.

На початку ХХ ст. розвиток світового освітнього процесу відбувається досить високими темпами. Остаточо сформувалися тенденції, що свідчать про зміну парадигм вищої освіти, про трансформацію її соціальних функцій. Ринкові умови заклали нові вимоги до фахівців, яких більш доцільно готувати за інтегрованими програмами [3, 34].

До того ж світовий досвід свідчить, що традиційна роль вишів – передача суспільству знань у формі навчання і підготовки фахівців для задоволення потреб економіки (хоч, безумовно, і необхідна, але більшою мірою стає недостатньою). Сучасний університет може і повинен безпосередньо впливати на соціально-економічний розвиток, бути своєрідним донором фундаментальних знань і водночас практично спрямованих інновацій.

Розгортанню демократизації освіти як об'єктивної тенденції розвитку європейських країн на початку ХХІ століття сприяють глобалізація, створення єдиного європейського простору вищої освіти в рамках Болонського процесу, ринкова економіка, в умовах якої зростає конкурентна боротьба між випускниками ВНЗ на ринку праці, інтенсивна взаємодія культур тощо. Наука має стати складовою освіти, невід'ємною частиною так званої «Європи знань», про яку йдеться в документах, що супроводжують Болонський процес. Виникає нова економіка – економіка знань. Вона створює, поширює і використовує знання для забезпечення свого зростання і конкурентоспроможності, застосовує знання в різноманітній формі у вигляді високотехнологічної продукції, висококваліфікованих послуг, наукової продукції та освіти [4, 20].

Модернізація та адаптація освіти до нових ринкових умов вимагають впровадження особливої культурної політики, державної та громадської підтримки, програмування новацій, соціальних проєктів, експериментів у комплексі соціальних дій [5, 498].

Серед найголовніших умов, що характеризують процес глобалізації, є такі: 1) залучення якомога більшої кількості людей до політичних, екологічних, технологічних та економічних процесів; 2) формування концепції так званого спільного надбання земної цивілізації, до якого відносять не тільки природні багатства, а й науково-технічні та культурні надбання людства; 3) стрімке розширення загального доступу до будь-якого типу інформації [6, 160].

Посилення глобалізаційних процесів в усіх сферах життя одразу ж визначило перед національними системами освіти необхідність здійснення низки принципових новацій. Серед найважливіших з них є сприяння всебічній адаптації більшості населення Землі до тих нових, «вестерністських» за своїми умовами і цінностями життя змін, що несе глобалізація. Відповідно, перед навчальною складовою світової системи освіти постає відповідальне завдання вчитися бути громадянином цього нового глобального світу, вчитися жити і працювати в умовах викликів глобалізації ринку, демократії, правового суспільства, індивідуалістичних цінностей культури і моралі [7, 27].

Європейським Економічним Співтовариством розроблено загальну стратегію програм та заходів. Ініціативи ЄЕС значно збагатили та посилили інтернаціоналізацію й інтеграцію європейської вищої освіти. Програми COMET, LINGUA, TEMPUS сприяли співробітництву між освітою та промисловістю, вивченню іноземних мов, створенню в університетах спеціальних посад для викладачів, які спеціалізуються на проблемах європейської інтеграції, підтримують співробітництво з ВНЗ Центральної та Східної Європи.

В умовах сучасного технологічного прогресу, широкого впровадження інформаційних технологій, використання інтелектуального капіталу зростаюча професійна компетентність кадрів забезпечує виживання й економічний успіх будь-якого колективу. Тому управління знаннями стає важливим інструментом підвищення ефективності усіх видів діяльності.

Відомий фахівець у галузі сучасного менеджменту П. Друкер стверджує, що освіта не підпорядкована правилам «вільного ринку» та економічним законам попиту та пропозиції; не виділяється високим ціновим відчуттям, не вписується в стандартні економічні моделі, а поведінка задіяних у системі освіти осіб не відповідає класичним економічним теоріям. Твердження, що освіта не є об'єктом «купівлі-продажу», базується на таких факторах:

- за ефективність освіти однаково відповідають як той, хто навчається, так і той, хто навчає. Тобто якість освіти, її цінність створюється як однією, так і іншою сторонами. Виробництво і споживання перебувають у нерозривній єдності;

- результати освіти проявляються не одразу. Розрив у часі призводить до недооцінки праці освітян; слід пам'ятати, що молодь, яка нині здобуває освіту, буде працювати й у 2040-2050 роках. Очевидно, розвиток суспільства за цей період призведе не лише до

багаторазової зміни поколінь техніки, але й зміни змісту праці, отже, зміниться і оцінка результатів діяльності;

– освіта – соціокультурний інститут суспільства, відповідальний за збереження та передачу культурних цінностей і технологій діяльності від одного покоління до іншого;

– фактори, що визначають попит на освіту, мають переважно неціновий характер і зумовлені прагненням людини до пізнання себе і навколишнього світу, постійним зростанням інтелектуального потенціалу суспільства;

– освіта сприяє зміцненню демократії, адже саме вона забезпечує формування всебічно і добре інформованого громадянина, яким важко маніпулювати [8, 311].

Особливо швидке розгортання Болонського процесу упродовж останнього десятиріччя теж має свої економічні причини. Заходи, пов'язані з проведенням зустрічей, конференцій, фінансуються не тільки з державних фондів, а й підтримуються багатьма монопольними виробничими компаніями, промисловими підприємствами, потужними фірмами. Ця щедрість глибоко мотивована: сфера матеріального виробництва зацікавлена у висококваліфікованих інтелектуальних фахівцях. Вартість робочої сили з вищою освітою у державах Заходу завжди є високою. Крім того, в оплаті праці фахівців нині існує глибока диференціація залежно від навчального закладу, який вони закінчили, та типу диплома. Очікується, що зближення форм організації навчальної діяльності у деякій мірі призведе до подолання традиційного розподілу вищих навчальних закладів на «престижні» і «непрестижні». Диплом загальноєвропейського зразка означає юридичну рівність дипломованих фахівців у правах при влаштуванні на роботу і оплаті праці. Внаслідок цього вирівнюється оплата фахівців і в цілому знижується її вартість для підприємців.

Європейські вищі навчальні заклади відіграють головну роль у створенні Європейського простору вищої освіти. Бажання наздогнати заокеанських партнерів потребує величезних зусиль для прискорення впровадження і розвитку нових технологій. У центрі соціально-економічної політики має постати питання підвищення кваліфікації фахівців, варто покінчити зі спротивом новому, властивим як управлінським, так і робітничим кадрам Європи. Щоб вийти на траєкторію сталого економічного розвитку, побудувати відкрите демократичне суспільство з європейським рівнем життя, вже сьогодні необхідно акумулювати творчі, інтелектуальні сили, виявляти обдаровану молодь, здатну швидко і конструктивно відповідати на вимоги часу, допомагати їй опанувати сучасні знання.

Високі технології – це не лише сукупність знань, необхідних для застосування чи вдосконалення високотехнологічних комплектацій у виробництві, а й наявність і впровадження патентів, ліцензій, технічних послуг у сфері дизайну, методів керування, маркетингу. Нині рушіями технологічного прогресу є такі взаємопов'язані фактори, як нові технології, освіта, наука, бізнес.

Якість вищої освіти в контексті Болонського процесу є основою створення Європейського простору вищої освіти. Країни, які входять до цього простору, підтримують подальший розвиток критеріїв та методологій для загального користування у сфері якості освіти, гарантій якості навчальних закладів на національному та європейському рівнях.

Початкову відповідальність за якість вищої освіти, згідно з принципами автономії навчальних закладів, несе кожний окремий навчальний заклад, таким чином забезпечуючи можливість перевірки якості системи навчання в національних рамках.

Країни-учасниці Болонського процесу спільно з ENQA та у співпраці з EUA, EURASHE та ESIB планують розробити узгоджені стандарти, процедури та рекомендації з питань гарантії якості вищої освіти, підтримують участь ВНЗ та студентства у Болонському процесі, адже лише активна залученість усіх партнерів до процесу може забезпечити його довгостроковий успіх.

Усвідомлюючи вагомість внеску, який авторитетні ВНЗ можуть зробити в економічній та соціальній розвиток, країни-учасниці приходять до згоди, що університети мають бути уповноваженими у прийнятті рішень стосовно своєї внутрішньої організації та управління та закликають ці навчальні заклади і в подальшому впроваджувати реформи в усі сфери свого життя, відзначають конструктивну участь студентських спілок у Болонському процесі та підкреслюють необхідність залучення студентства до подальших дій. Студентство є повноправним партнером в управлінні вищою освітою і має брати активну участь у цьому процесі.

Отже, економічними факторами формування спільного освітнього європейського простору є утворення глобального ринку. Наростаюча економічна інтеграція створює необхідність у становленні спільних європейських інститутів. В умовах сучасного технологічного прогресу і широкого впровадження інформаційних технологій використання інтелектуального капіталу, професійна компетенція кадрів, що зростає, стає важливим інструментом підвищення ефективності усіх видів діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фініков Т. В. До законодавства про вищу освіту Польщі, Росії, України, Чехії: Ситуація та міркування. – К. : Таксон, 2000. – 346 с.
2. Фініков Т. В. Сучасна вища освіта: світові тенденції і Україна. – К. : Таксон, 2002. – 176 с.
3. Ларионова М. В. Интеграционные процессы в образовании: Европейский опыт. Статья вторая // Высшее образование сегодня. – 2006. – № 3. – С. 15-19.
4. Астахова Е. В. Социологическая характеристика кадрового потенциала высшей школы: украинский вариант // Инновации в образовании. – 2003. – № 1. – С. 27-51.
5. Яковлева А. М. Социальные институты // Социология. Основы общей теории. / Под ред. Г. В. Осипова, Л. Н. Москвичева. – М. : ИНФРА, 1996. – 933 с.
6. Пригожин А. И. Нововведения: стимулы и препятствия (социальные проблемы инноватики). – М. : Политиздат, 1989. – 271 с.
7. Скідін О. Л. Управління освітою: теоретико-методологічний аналіз соціальних технологій. – Запоріжжя : ЗДУ, 2000. – 223 с.
8. Фурсова В. В. Социология образования: зарубежные парадигмы и теории. – Казань : Изд-во Казанского гос. ун-та, 2006. – 533 с.
9. Друкер П. Ф. Посткапиталистическое общество // Новая постиндустриальная волна на западе. – М. : Academia. – 2006. – 692 с.

Хомерики Е. А. Социальный контекст экономического реформирования сферы высшего образования в ЕС.

В статье рассматриваются процессы адаптации образования к нынешней рыночной экономике, что требует особых усилий как от политиков, так и от ученых. Для этого необходимо не только справиться с задачей перехода от присущих командно-административной экономике способов мышления и знаний к тем, которые необходимы в условиях рыночной экономики, но и адаптировать систему к новой глобальной экономике (или экономике знаний). Серьезной задачей для стран-кандидатов Центральной и Восточной Европы, которые все еще проходят процесс первичной трансформации, является понимание того, что приносит в жизнь общества экономика знаний и глобализация, а также нахождение конкретных ответов на поставленные перед ними вызовы.

Ключевые слова: экономика знаний, рыночная экономика, глобальная экономика, модернизация образования.

Khomeriki O. A. The social context of the economic reforms in higher education in the EU.

The article deals with the adaptational processes in education to the current market economy, that requires special efforts, both as from politicians

and from academics. It requires not only to solve the problem of changing ways of thinking and knowledge, that are typical to the command economy, but also, we need to adapt our educational system to the new global economy (knowledge economy). A challenge for Central and Eastern Europe countries, which is still undergoing a process of transformation, is the understanding of knowledge economy and globalization significance, as well as finding specific answers to the challenges before them.

Keywords: knowledge economy, market economy, global economy, modernization of education.

Крячко В. І.

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ МАРКЕРІВ ЕТНІЧНОСТІ У СОЦІАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ

У статті здійснено спробу визначення базових маркерів етнічності у соціальному просторі. Проаналізовано напрацювання вчених стосовно визначення та експлікації етнічних маркерів соціальних суб'єктів у науковій літературі, показано вияви маркерів етнічності у соціальному просторі.

Ключові слова: етнічність, соціальний простір, маркер, етносоціальний суб'єкт.

Актуальність дослідження цієї проблематики пов'язана із таким надзвичайно складним явищем суспільного буття, як етнічність. Її візуалізація та експлікація в акціональних практиках соціальних суб'єктів, її взаємодія з іншими полями соціального простору викликають сьогодні науковий інтерес у вчених з усього світу. Етнічний простір, як відомо, характеризується присутністю соціальних (етнічних) маркерів як засобів диференціації груп, що співіснують у полі соціальної взаємодії. Ці розпізнавальні маркери, за допомогою яких можна ідентифікувати етнічність того чи іншого соціального суб'єкта, базуються на різній основі, у тому числі на фізичному вигляді, географічному походженні, господарській спеціалізації, релігії, мові і навіть на такій зовнішній рисі, як одяг або їжа. Виявлення ознак, характеристик і маркерів (визначників) етнічності, експлікація етнічних особливостей різних етнічностей, взаємодія маркерів етнічності між собою та останніх з маркерами інших етнічностей – ось одне з основних питань, які цікавлять дослідників етнічності.